

РАЗВИТИЕ НА САМООПРЕДЕЛЕНИЕТО, НАЦИОНАЛНАТА И ЕТНИЧЕСКАТА ИДЕНТИЧНОСТ НА ТУРСКИ, РОМСКИ И БЪЛГАРСКИ ДЕЦА

Валенсия Хоце* , Зорница Ганева**

*Проф. , д-р – Departamento de Psicología Social y Metodología de las Ciencias del Comportamiento, University of the Basque Country, Испания

**Докторант – Факултет “Педагогика”, Катедра “Теория на възпитанието”, Софийски университет “Св. Климент Охридски”

Разгледано е развитието на самоопределението, националната и етническата идентичност на турски, ромски и български деца, социализирани в България. Извадката се състои от 349 деца на 9, 12 и 15 годишна възраст. Установени са различия в националната и етническата идентификация в трите разглеждани групи. Когнитивно-развитийната теория е в състояние да обясни получените резултати за български деца, а теорията за социалните репрезентации и теорията за социалната идентичност могат да обяснят получените резултати за ромски и турски деца.

The study presented here analyses the development of self-categorisation, national and ethnic identification of Turkish, Roma and Bulgarian children and adolescents growing up in Bulgaria. The sample consisted of 349 children aged 9, 12 and 15 years. It was found that national and ethnic identifications differ in the three ethnic groups. It is argued that the cognitive-developmental account of the development of national identification is unable to explain the patterns of findings which were obtained. Social representations theory and Social identity theory, however, are able to explain the different patterns of importance given to national and ethnic identification by the three groups.

Увод

Територията на цялото земно кълбо с изключение на Антарктида е разделена на суверенни държави. Националната и етническата идентичност като интегрална част от Аз-образа на личността, като реалност, която е неизменна и необходима, разглеждани като “естествени” и “нормални”, играят важна роля в ежедневието. Те се отразяват в езика, чрез който общуваме, храната, която консумираме, прогнозата за времето по средствата за масово осведомяване, събитията, за които четем във вестниците, дрехите, които обличаме, живота, който водим, образованието, което получаваме, в типа пейзаж, към който чувстваме емоционална привързаност, в архитектурния стил на сградите, в които живеем. За да се радват хората от различните националности и етноси на мирно съвместно съществуване, за да се осъзнае значението на културния релативизъм и за да бъде Земята уютен дом за всички, е необходимо интеркултурността да стане водещ принцип в ежедневието на хората. Доколкото участниците в интеркултурните взаимоотношения са представители на различни етнически групи, живеещи заедно, изследването и разкриването на природата на процеса на формиране на национална и етническа идентичност през детството се оказва несъмнено необходимо. Именно на това е посветена настоящата статия.

Социално-когнитивна теория

Социално-когнитивната гледна точка [Aboud, 1988], която се основава на теорията на Жан Пиаже, обръща внимание на универсалните когнитивни процеси и на социалния опит, резултат от взаимодействието между социокултурните променливи и достигнатото ниво на когнитивно развитие от индивида. Aboud [1988] и Milner [1996], като се позовават на получени резултати от проведено изследване с деца от мнозинството в страни с мултикултурен състав предполагат наличието на стабилен развитиен конструкт. Редица изследвания показват, че след 7-8-годишна възраст (възрастта, в която децата започват да развиват конкретната логика) намаляват егоцентричните по природа отговори в различни социални области [Powlishta, Serbin, Doyle и White, 1994; Piaget и Weil, 1951; Jahoda 1962; Verkuyten, 2001].

След 7-годишна възраст децата вече имат знания за различните страни и за тяхното население [Lambert and Klineberg, 1967; Barrett and Short, 1992]. На същата възраст те започват да предпочитат собствената си страна [Piaget и Weil, 1951], което не изключва наличието на позитивни нагласи към други страни [Barrett и Short, 1992]. С увеличаване на възрастта, като резултат от процеса на когнитивна децентрация, тази тенденция намалява [виж Piaget и Weil, 1951].

В научната литература има единодушно съгласие, че децата предпочитат собствената си група пред другите още преди да са способни да дефинират, разбират и използват правилно високо абстрактни понятия като “държава” и “нация” [Tajfel et al., 1970; Jahoda, 1963a; 1963b; Davies, 1968]. Като алтернатива на социално-когнитивната теория някои автори предлагат Теорията за социалната идентичност на Tajfel.

Теорията за социалната идентичност

Според Теорията за социалната идентичност (ТСИ) [Tajfel, 1978; Tajfel и Turner, 1986] индивидите принадлежат към различни социални групи (пол, възраст, етническа група, нация и т.н.). Ако принадлежността е интернализирана като част от Аз-образа те се стараят да увеличат етническият аспект на самооценката си. Социалната идентичност е дефинирана от Tajfel [1981, 255] като “онази част от Аз-образа на индивида, която произтича от неговото (нейното) знание за членство в дадена социална група (или групи) заедно с ценността и емоционалната значимост, придавана на това членство”.

Позитивните черти, приписвани на собствената група водят до позитивна самооценка. Ако идентификацията с групата е слаба или отсъства явлението няма да се наблюдава. Например ако някой принадлежи към група с нисък социален статус той или тя ще има затруднения при придобиване на позитивна оценка на собствената група. Tajfel дава за пример изследване, проведено от Goodman (1964) за предпочитанията на 3 и 5-годишни деца към бели и цветнокожи. Резултатите показват, че 92% от белите и само 26% от цветнокожите деца проявяват предпочитания към собствената група. Фактът, че цветнокожи деца на толкова ранна възраст не предпочитат собствената си група е отражение на бързата и ранна асимилация на норми и ценности, утвърдени в социалната среда, в която живеят и където някои групи са по-високо ценени от други. Според ТСИ налице са когнитивни процеси, чрез които различията между членове на собствената група намаляват, а между членове на собствената и на другите групи се засилват.

Според Tajfel [1978] би могло да се каже, че всяка социална група осигурява на детето дадена социална идентичност, която се основава на определени представи за света, на набор от ценности, нагласи, вярвания и действия, които съответстват на социалните репрезентации.

Теорията за социалните репрезентации

Според Теорията за социалните репрезентации (ТСР) самоопределението на индивида като член на дадена национална или етническа група е съпроводено с придобиване и интернализиране на социални репрезентации, които са част от социалните практики и ежедневието на групата [Duveen и Lloyd, 1990]. Те се пренасят от децата чрез социалното взаимодействие с другите хора и преди всичко с родителите [Duveen и Lloyd, 1990]. В този смисъл наблюдаваните различия в идентичността биха могли да се обяснят като следствие от интернализираните социални репрезентации, които присъстват и характеризират социалния контекст на развитие на децата.

Според проведени изследвания в рамките на ТСР историята на групата води до обмяна на социални представи или социални репрезентации [Moscovici, 1981]. Те са широко разпространени в обществото и са в центъра на отношенията между етническите групи, които съжителстват в него. Чертите, които децата приписват на собствената си група имат различни източници. Основно те идват от взаимодействието им с групата на връстниците, със семейството, от индивидуалния опит, който натрупват в процеса на социализация, от формалното и неформалното образование и т.н. Ето защо принадлежността към дадена социална група, асоциирана с конкретни социални

репрезентации, оказва влияние върху детското развитие и върху процеса на придобиване на знание.

Социалните репрезентации са ръководни принципи за символни връзки между индивидите и групите, които се моделират в социалните взаимоотношения, комуникацията и знанието [Doise, 1986]. Те се състоят от споделяни ценности и вярвания за различните групи в обществото, които заедно с взаимодействието с другите, влияят върху придобиване на ново знание от детето за собствената и другите етнически групи. В този смисъл социалните репрезентации са вид знание от ежедневието, което е споделяно и същевременно участва в изграждане на реалността от детето. Те произтичат от действителността и в същото време я изграждат. Хората оценяват, съзнателно или не, чрез стереотипи, ценности или репрезентации, споделяни в собствената им група, в социалната реалност и това именно осигурява принадлежността им към групата [Moscovici, 1984].

Изследвани лица

В изследването участваха 349 деца от български, турски и ромски произход на възраст 9, 12 и 15 години. Броят на изследваните лица в трите възрастови групи е приблизително еднакъв: съответно 41, 40 и 41 българчета, 40, 32 и 34 турчета и 46, 37 и 38, ромчета. 192 от децата са момчета и 157 са момичета.

Методология

Детското самоопределение беше измерено чрез набор от карти, които се раздават на всяко изследвано дете. Те съдържат понятията възраст, пол, град, в който живее, национална, етническа и европейска групова принадлежност. Децата са помолени да изберат от всички карти тези, които смятат, че са най-важни и които ги описват най-добре. След това те ги подреждат по важност, от най-значимата за тях.

Направен е анализ на резултатите от най-предпочитаната категория (първи избор) от децата при тяхното самоописание.

ПОЛ: децата избират тази категория между две карти “**МОМЧЕ**” или “**МОМИЧЕ**”

ВЪЗРАСТ: децата избират между три карти “**9 ГОДИНИ**”, “**12 ГОДИНИ**” и “**15 ГОДИНИ**”.

ГРАД: децата избират тази категория чрез карта с името на града, в който живеят.

НАЦИЯ: децата избират тази категория чрез полово диференцирани карти с името на нацията, към която принадлежат - “**БЪЛГАРИН**” или “**БЪЛГАРКА**”.

ЕТНИЧЕСКА ГРУПА: децата избират тази категория чрез карти с името на етническата група, към която принадлежат – “**ТУРЦИ**” или “**РОМИ**”.

ЕВРОПА: децата избират тази категория чрез карти – “**ЕВРОПЕЕЦ**” или “**ЕВРОПЕЙКА**”.

НАЦИОНАЛНАТА идентификация на децата беше измерена чрез избора като членове на държавата между следните карти: **напълно българин, малко българин, съвсем не българин, не знам.**

ЕТНИЧЕСКАТА идентификация на децата беше измерена чрез избора им като членове на **ЕТНИЧЕСКА група** между следните карти: **напълно ром/турчин, малко ром/турчин, съвсем не ром/турчин, не знам.**

1. Етническа група, възраст и самоопределение

1.1. Връзка между първия направен избор (най-избираната категория), възраст и етническа група

За да се измери корелацията между първия направен избор (най-избираната категория) от децата и тяхната възраст бяха направени няколко Хи квадратни анализа. Те показаха значима корелация и в трите възрастови групи: българи ($\chi^2(8) = 13.93$, $p < 0.05$), турци ($\chi^2(8) = 41.38$, $p < 0.000$), роми ($\chi^2(8) = 14.187$, $p < 0.02$).

Първия направен избор на категория от децата при тяхното самоопределение е показан на Табл. 1 като получените резултати са разпределени по етнически групи и възраст.

Табл. 1. Първи избор (% на всяка една от избираните категории)

ГРУПА	Българи			Турци			Роми		
	Възrastова група			Възrastова група			Възrastова група		
	9	12	15	9	12	15	9	12	15
ПОЛ	12.2%	20%	31.7%	2.5%	56.1%	20.6%	45.7%	54.1%	16.7%
ВЪЗРАСТ	29.3%	22.5%	19.5%	0%	0%	14.7%	0%	0%	11.1%
ГРАД	2.4%	7.5%	2.4%	0%	0%	0%	0%	0%	0%
ДЪРЖАВА	0%	0%	0%	2.5%	0%	5.9%	2.2%	0%	0%
Собствена група	56.1%	45.0%	39%	95.0%	46.9%	58.8%	52.2%	45.9%	66.7%
Европа	0%	5%	9.8%	0%	0%	2.9%	0%	0%	5.6%

1.2. Резултати от самоопределението на децата:

Картата **пол** е най-често избраната от 9-годишните деца от ромски произход, следвани от българи и турци. Тази категория при ромите и турците е най-често предпочитана от 12-годишните, като след това при 15-годишните намалява. При българчетата обаче се наблюдава различна тенденция, а именно постепенно увеличаване с нарастване на възрастта.

Възрастта, непосредствено след пола и собствената група, е третата най-често избрана категория от децата, за да опишат себе си. Докато при българчетата отново се наблюдава нарастваща тенденция при избора на тази категория с увеличаване на възрастта, то тя е предпочитана само от 15-годишните турчета и ромчета. Налице са различни развитийни конструкти в различните възрасти според етническата група на принадлежност.

Категорията **град** не е от голямо значение за изследваните деца, въпреки че някои българи ѝ отдават известно значение.

Националната идентичност също показва различни нива на значимост при различните етнически групи. Докато за българите тя е **най-значимата категория** (56% от 9-годишните деца я предпочитат), то турчетата и ромчетата ѝ придават ниска степен на значимост. Що се отнася до разпределението на категорията в различните възрастови групи данните показват, че нейната значимост намалява с възрастта при българите, въпреки че от всички категории тя е най-вече избрана от 15-годишните.

Категорията **етническа идентичност** е най-значима за турчетата и ромчетата като не забравяме, че тя не се предлага за избор на българчетата, защото при тях национална и етническа идентичност съвпадат. Тази категория е най-често избрана от 9 и 15-годишните ромчета и турчета като при 12-годишните се наблюдава низходяща тенденция. Възrastовото разпределение на категорията показва низходяща тенденция при турчетата (подобно на категорията “държава” при българите) и възходяща тенденция при ромчетата.

Картата за **европейска идентификация** е най-малко избрана от всички разгледани категории. Съвсем малко деца от всички възрастови групи я избират като най-значима с изключение на българите, които я предпочитат повече с увеличаване на възрастта.

След анализ на всички категории **се откри следното:**

(1) Най-често избраната категория в самоопределението на децата е “**държава**” (за българите) и “**етнос**” (за турчетата и ромчетата). Тя намалява с възрастта при българите като от всички категории тя е най-значима за 15-годишните. Практически тя не е значима за турчета и ромчета. При турчетата категорията “етническа идентичност” намалява от 9-годишна възраст, а при ромчетата тя постепенно засилва своето значение.

(2) **Пол** е втората най-значима категория за ромите и българите като цяло и за турците след 12-годишна възраст. При нея с възрастта се наблюдава слабо увеличение при българи и турци. На 12-годишна възраст е налице своеобразен пик. Същевременно за децата от ромски произход тя се предпочита по-слабо с увеличаване на възрастта. За 12-годишните деца тя е най-значимата категория (54.1 %).

(3) Категорията “**възраст**” е значима единствено за българите като цяло и за турци и роми на 15-годишна възраст.

2. Етническа група, възраст и национална идентификация

2.1. Връзка между национална идентификация и възраст

За да се установи дали е налице връзка между изборите на децата на тяхната **национална идентичност и възрастта**, бяха направени няколко Хи квадратни анализа. Те показаха значима корелация при всички възрасти при турците ($\chi^2(8) = 17.282$, $p < 0.027$) и ромите ($\chi^2(8) = 32.073$, $p < 0.000$), но не и при българите. При българите отсъства статистически значима връзка.

Самоопределението на децата по отношение на националната идентификация е показано на Табл. 2 като получените резултати са разпределени по етническа група и възраст.

Табл. 2 Национална идентификация

ГРУПА	Българи			Турци			Роми			
	Възrastова група			Възrastова група			Възrastова група			
	9	12	15	9	12	15	9	12	15	
СЪВСЕМ БЪЛГАРИН	НЕ	0%	0%	0%	70%	71.9%	38.2%	21.7%	67.6%	77.8%
МАЛКО БЪЛГАРИН		0%	5%	2.4%	7.5%	9.4%	20.6%	39.1%	10.8%	0%
МНОГО БЪЛГАРИН		100%	90%	92.7%	2.5%	0%	5.9%	2.2%	0%	5.6%
НЕ ЗНАМ		0%	0%	2.4%	20%	12.5%	17.6%	34.8%	21.6%	11.1%
ДРУГО		0%	2.5%	0%	0%	6.3%	17.6%	2.2%	0%	5.6%

2.2. Резултати:

Картите “съвсем не” и “малко българин” почти не са избирани от българите, но за сметка на това те са най-предпочитаните за децата от ромски и турски произход. Нещо повече, процентът на деца, които избират тези карти се увеличава с възрастта при ромчетата и намалява при турчетата, като при тях той е най-висок.

Идентификацията “малко българин” се увеличава с възрастта при турците като е втора по ред най-предпочитана карта при 15-годишните и намалява при ромите като е най-предпочитана от 9-годишните и слабо избирана от 15-годишните.

Идентификацията “много българин” е най-често избирана от всички изследвани възрастови групи българи. Тази тенденция намалява от 9 към 12 и 15-годишна възраст при българите. Практически тя почти не се избира от турците и ромите. Само 6% от ромчетата и турчетата на 15-годишна възраст я предпочитат.

Българите практически почти не избират картата “не знам”, а процентът на избор от ромчета и турчета намалява с увеличаване на възрастта.

Българите с увеличаване на възрастта се самоопределят като “много българи” докато най-много от турците се самоопределят като “съвсем не българи”. Ромчетата на 9-годишна възраст се самоопределят като “малко българи”, а на 12 и 15 години като “съвсем не българи”.

3. Етническа група, възраст и етническа идентификация

3.1. Връзка между етническа идентификация и възраст:

За да се установи дали е налице връзка между изборите на децата за тяхната **етническа идентичност и възрастта**, бяха направени няколко Хи квадратни анализа. Те показаха значима корелация при всички възрасти при турците ($\chi^2(8) = 23.78$ $p < 0.002$) и ромите ($\chi^2(6) = 24.205$ $p < 0.000$).

Самоопределението на децата по отношение на тяхната етническа идентичност е показано на Табл. 3 като получените резултати са разпределени по етническа група и възраст.

Табл. 3. Етническа идентификация

ГРУПА	ТУРЦИ			РОМИ			
	Възрастова група			Възрастова група			
	9	12	15	9	12	15	
СЪВСЕМ ТУРЧИН/РОМ	НЕ	0%	3.1%	2.9%	0%	0%	0%
МАЛКО ТУРЧИН/РОМ		2.5%	0%	26.6%	30.4%	0%	5.6%
МНОГО ТУРЧИН/РОМ		97.5%	96.9%	64.9%	65.2%	100 %	88.9%
НЕ ЗНАМ		0%	0%	2.9%	4.3%	0%	0%
ДРУГО		0%	0%	2.9%	0%	0%	5.6%

3.2. Резултати:

Картата “съвсем не турчин/ром” практически почти не се избира от ромчета и турчета.

Идентификацията “малко турчин/ром” се увеличава с възрастта при турците, като е втората най-често предпочитана карта за 15-годишните. При ромите тази тенденция намалява като за 9-годишните тя е втората най-често избирана карта и само 5% от 15-годишните.

Идентификацията “много турчин/ром” е най-предпочитаната карта от всички възрастови групи роми и турци. При турците с възрастта тази тенденция намалява, а при ромите се увеличава.

Картата “не знам” практически почти не е избирана от децата. При ромите след 9-годишна възраст тя изобщо не е избирана.

С увеличаване възрастта **турците** все по-често се самоопределят като “малко турци” и все по-малко се самоопределят като “много турци”, въпреки че последната карта е най-предпочитана. В същото време **ромите** се самоопределят като по-слабо “малко роми” и по-вече “много роми”. Като цяло от Табл.4 се вижда, че **турците** се самоопределят по-слабо като “малко турци” в различните възрастови групи и предимно “много турци” докато при **ромите** се наблюдава **обратната** зависимост.

3.3. Връзка между етническа и национална идентификация:

Етническата идентификация (“турчин/ром”) намалява с възрастта при турците и се увеличава при ромите. Картата “по-скоро турчин/ром отколкото българин” е по-често предпочитана от всички възрастови групи както от ромите така и от турците. Идентификацията “толкова българин колкото турчин/ром” е предпочитана само от 15-годишните деца от турски произход - 11.8 %. Тя намалява за 12-годишните деца от ромски произход и се увеличава при 15-годишните. Картата “по-скоро българин отколкото турчин/ром” е предпочитана от нисък процент деца от двете разглеждани етнически групи. Логично категорията “българин” е избирана от 12 и 15-годишните деца от турски произход - съответно 3.1 % и 5.9 % и само от 9-годишните деца от ромски произход – 2.2 %.

Табл. 4. Етническа идентификация в сравнение с национална идентификация

ГРУПА	ТУРЦИ	РОМИ
-------	-------	------

	Възrastова група			Възrastова група		
	9	12	15	9	12	15
ТУРЧИН/РОМ	77.5%	59.4%	38.2%	63.0%	78.4%	83.3%
ПО-СКОРО ТУРЧИН/РОМ ОТКОЛКОТО БЪЛГАРИН	20%	34.4%	44.1%	28.3%	28.9%	0%
ТОЛКОВА БЪЛГАРИН КОЛКОТО ТУРЧИН/РОМ	0%	0%	11.8%	4.3%	2.7%	16.7%
ПО-СКОРО БЪЛГАРИН ОТКОЛКОТО ТУРЧИН/РОМ	2.5%	3.1%	0%	2.2%	0%	0%
БЪЛГАРИН	0%	3.1%	5.9%	2.2%	0%	0%

ИЗВОДИ/ЗАКЛЮЧЕНИЕ:

В България децата от различен етнически произход имат различен начин на чувстване и възприемане на мнозинството. Традиционните когнитивно-развитийните конструкти, според които всички деца се развиват по сходен начин, са в сила за изследваните българчета/групата на мнозинството при обяснение на формиране на националната им идентичност като обаче не обясняват резултатите, получени за деца от ромски и турски произход. Като алтернатива, социалнопсихологически подходи и по-конкретно **Теорията за социалните репрезентации** и **Теорията за социалната идентичност** също осигуряват приложима теоретична рамка при обяснение детското развитие в тази насока.

Статията показва, че онтогенезисът на социалните репрезентации е свързан с индивидуалното развитие на социалните репрезентации на индивидите [Duveen and Lloyd, 1990]. Нещо повече, потвърждава се наличието на социогенетични процеси, които правят конвенционално мисленето на децата и възрастните. По думите на Московиси децата се социализират в “мислещо общество”, а социалните репрезентации изграждат тяхната “мислещата среда”. Чрез развитие на знанието и участието като актьори в “мислещото общество” децата са допуснати до социалните репрезентации на тяхната група.

Необходимо е да се отчетат усилията, които полагат децата от етническите малцинства или от смесен брак при формиране на етническата си идентичност. За тях основна задача е да успеят да се интегрират в социалната и културна среда на мнозинството. Те обаче са натоварени и с културния “багаж” от своята култура, от който не е необходимо да се освободят. За да се съвместят успешно тези два елемента е необходимо едновременно да се осъществи съхраняване собствената етническа идентичност и заедно с това формиране на нова “национална” идентичност, съответна на обществото, която позволява идентифицирането с известни ценности, спомагащи за **интеграцията**. Формирането на нова национална идентичност е **комплексен** процес, в който всички елементи, които изграждат социалното обкръжение на детето - вярвания, емоции, ценности, исторически и социални практики и знания за своята и за другите групи се преплитат.

Неоспорим факт е, че изграждането на **позитивна** етническа и национална идентичност помага на **всички** деца да постигат по-лесно високи резултати в училище, да имат по-голяма училищна успеваемост, да се чувстват комфортно, приемани, уважавани и обичани в клас. Това именно подчертава значимостта на представения в статията проблем.

ЛИТЕРАТУРА

- Aboud, F. (1988) Children and Prejudice. Oxford: Basil Blackwell.
- Barrett, M., Short, J. (1992). Images of European people in a group of 5-10 year old schoolchildren. *British Children of Developmental Psychology*, 10, 339-363.
- Davies, A. F. (1968). The child's discovery of nationality. *Australian and New Zealand Journal of Sociology*, 4, 107-125.
- Doise, W. (1986). Les représentations Sociales: définition d'un concept. In: W. Doise, J. C. Deschamps and G. Mugny. *Psicología Social Experimental: Autonomía, Diferenciación e Integración*. Barcelona: Hispano-Europea.
- Duveen, G. and Lloyd, B. (1990) Social Representations and the development of knowledge, Cambridge, CUP.
- Jahoda, G. (1962). Development of Scottish Children's ideas and attitudes about other countries. *Journal of Social Psychology*, 58, 91-108.
- Jahoda, G. (1963). The development of children's ideas about country and nationality, Part II: national symbols and themes. *British Journal of Educational Psychology*, 33, 143-153.
- Jahoda, G. (1963). The developmental of children ideas about country and nationality, Part I: The conceptual framework. *British Journal of Educational Psychology*, 33, 47-60.
- Lambert, W. E., Klineberg, O. (1967). Children's Views of Foreign Peoples: A Cross-National Study. New York: Appleton-Century-Crofts.
- Milner, D. (1996) Children and racism: beyond the value of dolls. In: W. P. Robinson (Ed.). *Social groups and identities: Developing the legacy of Henri Tajfel*. Butterworth Heinemann.
- Moscovici, S. (1981). On social representations. In: J. P. Forgas (Ed.). *Social cognition. Perspectives in everyday life*. Academic Press. London.
- Moscovici, S. (1984). The phenomenon of social representation. In: R. Farr and S. Moscovici (Eds.) *Social Representations*, Cambridge: Cambridge University Press.
- Piaget, J., Weil, A. (1951). The development in children of idea of homeland and of relations with other countries. *International Social Science Bulletin*, 3, 561-578.
- Powlishta, K. K., Serbin, L. A., Doyle, A-B., White, D. R. (1994). Gender, ethnic and body type biases: the generality of prejudice in childhood. *Developmental Psychology*, 30, 526-536.
- Tajfel, H. (1978). Social categorization, social identity and social comparison. In: H. Tajfel (Ed.) *Differentiation between Social Groups*. London: Academic Press.
- Tajfel, H. (1981). *Human Groups and Social Categories*. Cambridge: University Press.
- Tajfel, H., Jahoda, G., Nemeth, C., Campbell, J. D., Johnson, N. (1970). The development of children's preference for their own country: A cross-national study. *International Journal of Psychology*, 5, 245-253.
- Tajfel, H., Turner, J. (1986). The social identity theory of intergroup behavior. In: S. Worchel and W. G. Austin (Ed.) *Psychology of Intergroup Relations*, Chicago: Nelson.
- Verkuyten, M. (2001). National identification and intergroup evaluations in Dutch children. *British Journal of Developmental Psychology*, 19, 559-571.